

Ю.В. Ущатовський, к.е.н., доц.
Житомирський державний технологічний університет

ПРОГРАМА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: «ЕНДОГЕНІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙ» ТА ЕКОНОМІЧНА КУЛЬТУРА

Формуванню єдиної програми наукових досліджень (парадигми) інституціоналізму перешкоджає відсутність єдності серед прихильників різних його течій щодо джерела інституційних обмежень для індивіда. Здійснюється пошук шляхів «ендогенізації інституцій» через окреслення місця економічної культури у формуванні інституційного середовища та єдиної парадигми сучасного інституціоналізму.

Автор підкреслює недосконалість концепції неінституціоналізму, що зосереджується на екзогенному джерелі походження інституційних обмежень для індивіда. Виокремлюючи інституції від звичаїв, вони пояснюють інституції як різноманітні норми і правила поведінки. Скеровуючи напрямок пояснення від індивідів до інституцій, вони визнають онтологічний пріоритет за індивідумом. Передбачається наявність своєрідного «природного стану», що є вільним від інституцій, а інституції з'являються лише в результаті взаємодії між індивідумами.

Оскільки не лише інституції обмежують інтереси індивідів, але й індивіди формують інституційні обмеження, концепція «інституцій», на думку автора, має враховувати її екзогенний та ендогенний характер. Найближче до втілення такої концепції знаходиться ідея «ендогенізації інституцій» Д.Норта, яку автор підтримує. Таке тлумачення «інституцій» має забезпечити ціннісні й світоглядні аспекти наукового пізнання, зробити людину не лише сліпим виконавцем, а й активним учасником еволюційних змін господарського життя.

Конкретна інституційна структура завжди складається зі сплетіння формальних правил і неформальних обмежень, специфічних для кожної культури, розділити які інколи досить складно. Автор розуміє інституційну структуру економіки як систему інституцій, яка через впорядкування повсякденного життя зменшує невизначеність взаємодії індивідів.

Неформальні інституції значно впливають на стійкий характер поведінки суб'єктів господарювання у сфері виробництва, обміну і споживання та є основою економічної культури народу. Економічну культуру можна розуміти як груповий досвід, оскільки вона є нагромадженням досвіду як суспільства в цілому, так і окремих його соціальних груп в адаптації господарської діяльності щодо соціального та природного середовища.

Автор доходить до висновку, що інституцією, яка поєднує інституційні обмеження екзогенного та ендогенного характеру щодо індивідумів, може бути «економічна культура». Такий підхід дозволить розглядати економічну культуру як формотворчий елемент інституційного середовища в інституційній структурі економіки і як вихідний момент для проведення економічної політики через кодифікацію формальних правил поведінки індивідів.

Ключові слова: інституції; «ендогенізація інституцій»; інституційна структура економіки; методологія інституціоналізму; економічна культура; інституційне середовище.

Постановка проблеми. Відсутність єдності щодо джерела інституційних обмежень для індивіда між послідовниками традиційного інституціоналізму та прихильниками неінституціоналізму перешкоджає формуванню єдиної програми інституційних наукових досліджень. Без подолання цієї розбіжності неможливо сформувати «жорстке ядро» інституціональної парадигми, а тому існує необхідність у створенні такої концепції «інституцій», яка б дозволила враховувати як внутрішні, так і зовнішні щодо індивідума причини інституційних обмежень.

Допомогти у цьому може дослідження економічної культури як своєрідної «мегаінституції», що формує інституційне середовище господарської діяльності.

Культура є складною гомеостатичною системою, а тому коло її дослідників досить широке і містить філософів, культурологів, соціологів, юристів та інших науковців, які її аналізували як у соціально-філософській так і соціологічній площинах. При цьому філософи, як правило, лише констатували її тісні зв'язки з економікою і соціологією; економісти підкреслювали вплив культури на економіку; філософи і соціологи підкреслювали вплив економіки на культуру; культурологи підкреслювали ціннісні аспекти культури, виокремлюючи з неї звичаї, норми, цінності та інші змістовні елементи; соціологи акцентували увагу на тих аспектах культури, що регулювали поведінку людини; юристи виставляли на перший план ціннісно-нормативний зміст культури. На зв'язок культури з розвитком господарства звертали увагу представники різних течій економічної науки: марксизму, німецької історичної школи, соціального та інституціонального напрямку. Незважаючи на значимість культури в економічній поведінці індивіда, вона

не належить до «жорсткого ядра» науково-дослідної програми неолібералізму, що суттєво збіднює методологічні можливості «мейнстріму» сучасної економічної науки.

Попри строкатість науково-дослідної програми сучасного інституціоналізму, серед його adeptів, до яких автор зараховує і себе, існує прагнення створити концепцію адекватну економічним викликам сучасності. Економічна культура, на наш погляд, може бути єдиною ланкою між неінституціоналізмом і послідовниками традиційного інституціоналізму у формуванні єдиної програми наукових досліджень інституціоналізму. Серед великої кількості описових пояснень культури, на нашу думку, важливим є погляд на культуру як на попередницю права, що дозволяє відстежити не лише походження норм права, але також їх існування поряд з іншими нормами культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зі статті Г.Піратовського можна довідатися, що економічна культура все частіше стає «об'єктом наукових досліджень» [17], зростає також розуміння її ролі в «інституційному перетворенні економічних відносин» [11]. Ще у 2004 р. побачив світ навчальний посібник А.Сур'яка «Основи економічної культури» [18], а розділи з економічної культури заносять у навчальні посібники з соціології економіки [12]. Специфіка згаданих публікацій у тому, що вони розглядають економічну культуру як складовий елемент соціальної, або ж, у кращому разі, економічної системи, до яких вона поза сумнівом належить. Разом з тим, незважаючи на популярність і поширення інституційних досліджень в сучасній Україні, праць, зосереджених безпосередньо на аналізі економічної культури як на складовому елементі науково-дослідної програми інституціоналізму, недостатньо. Серед них можна назвати: дослідження економічної ментальності як фактора інваріантності інституційних змін у праці Т.Гайдай «Парадигма інституціоналізму: методологічний контекст» [3]; розгляд національної культури господарювання у фундаментальній монографії В.Липова «Інституціональна компліментарність соціально-економічних систем» [10] та аналіз етосних цінностей українців у контексті економічної діяльності у монографії Г.Пилипенко «Інституціональні чинники співвідношення державної та ринкової координації економічної діяльності» [16]. На наш погляд, дослідження економічної культури у площині методологічних пошуків інституціоналізму сприятиме кращому розумінню еволюції господарських процесів в Україні та вдосконаленню інституційного аналізу.

Метою статті є пошук шляхів «ендогенізації інституцій» через окреслення місця економічної культури у формуванні інституційного середовища та єдиної парадигми сучасного інституціоналізму.

Викладення основного матеріалу дослідження. Першим кроком нашого аналізу є пошук шляхів до єдиного розуміння категорії «інституція» в науковому середовищі, без якого не можливо окреслити поняття «економічна культура» в площині інституційного аналізу.

У тому, що сьогодні дослідники по-різному тлумачать поняття «інституція», є низка причин. Передусім зазначимо, що поняття «інституція» потрапило в економічну науку з інституційним аналізом, який від моменту зародження і до сьогодні ніколи не був провідним в економічній теорії. Досі суперечливим залишається навіть розуміння предмета дослідження інституційної економіки. До цього можна долучити термінологічну плутанину, пов'язану як з неправильним перекладом основних термінів з іноземних мов, так і з бажанням впровадити новітні категорії в економічну науку. Вказані причини не сприяють кращому розумінню поняття «інституція» та певною мірою пояснюють неточність його пояснення у сучасній економічній науці. Якщо до цього додати зростаюче взаємопроникнення сфер дослідження різних галузей економічного знання, а також характерний для інституціоналізму міждисциплінарний підхід, то ускладнення щодо визначення «інституції» стають зрозумілими.

На радянському і пострадянському науковому просторі формування категоріального апарату інституційного аналізу пов'язане з невдалим перекладом російською у 1984 р. відомої праці Торстейна Веблена «Теория праздного класса» [1]. Перекладачі зігнорували авторський підзаголовок «An Economic Study of Institution», де навмисне підкреслюється термін «інституція». У передмові до зазначеного твору С.Сорокіна лише констатувала: «Термін “інституціоналізм” пов'язаний з двома поняттями: “інституція” – встановлення, звичай, прийнятий у суспільстві порядок, та “інститут” – закріплення звичаїв і порядків як закону або організації. Розмежування цих понять достатньо умовне, оскільки у концепціях інституціоналістів вони мають надзвичайно широкий і розмитий зміст» [1, с. 6]. Згадана помилка була здійснена також під час перекладів російською відомої праці Д.Норта «Институты, институциональные изменения и функционирование экономики» (1997 р.) [14] та дослідження Т.Еггертссона «Экономическое поведение и институты» (2001 р.) [26]. В українських умовах білінгвізму, зазначені обставини зачепили й українських вчених, а тому, щоб уникнути плутанини в розумінні терміна «інституція», доцільно використовувати більш вдалий, на наш погляд, український переклад Д.Норта «Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки» (2000 р.) [15].

Зважаючи на «умовність» розмежування «інститутів» та «інституцій», в російськомовній літературі більшість вчених-економістів, і не лише економістів, надали перевагу використанню терміна «інститут». Лише за певних обставин, коли, наприклад, було потрібно виокремити інституції у розумінні звичок, традицій, неформальних обмежень, вживався термін «інституція», паралельно вживали термін «інститут», розуміючи під ним формалізоване втілення та офіційне закріплення інституцій. Вчені, які

використовували лише термін «інститут», розуміли його, як правило, у широкому універсальному сенсі, включаючи поняття «інституції». Такий «прояв не лише лінгвістичної (вербальної), але, що суттєвіше, і змістовної некоректності» вдало пояснює українська дослідниця Т.Гайдай [3, с. 135–138], яка також звернула увагу на ототожнення інституцій з утвореннями, які мають поліморфну структуру, найчастіше – з поняттям «організації».

Крім українських вчених, на термінологічну плутанину в категоріальному апараті інституціоналізму звернули увагу і російські дослідники. Наприклад, О.Іншаков вважає, що неправильний переклад російською класиків інституціоналізму є причиною ототожнення понять, які описують соціальні форми структур і функцій, та ускладнює розуміння західних джерел, збіднює науковий інструментарій російських дослідників [5, с. 44]. Щоб якимось чином вийти зі складної ситуації і впорядкувати російською мовою категоріальний апарат інституціоналізму, вчений прагне дати логічне пояснення, крім термінів «інституція» і «організація» (як це пропонує Д.Норт), також термінам «інститут» і «орган». Зокрема, під інституцією він розуміє змістовну основу інституту, тобто «соціальні форми типізації функцій суб'єктів господарювання, що визначають їх статус і роль у системі виробництва суспільного блага, і такі, що утворюють систему відносин функціональної структури суспільства». Організаціями вчений вважає соціальні форми зв'язків між суб'єктами господарювання у процесі виробництва, що визначають систему відносин елементної структури суспільства. «Взаємодія форм функціональної і елементної структур, тобто інституції та організації, породжує інститути та органи господарської системи. Інституційна організація стає інститутом, а організована інституція – органом» [5, с. 44]. На наш погляд, таке пояснення не спрощує, а лише ускладнює розуміння категорії «інституція».

Про невпорядкованість категоріального апарату інституціоналізму свідчить велика кількість публікацій з проблеми визначення «інституції» у наукових виданнях [4, с. 5–34; 13, с. 80–91; 6, с. 52–62]. Спроби чіткого визначення вихідного поняття інституціоналізму – «інституції» зрозумілі, оскільки без нього будь-яка, побудована на засадах інституціоналізму, дослідницька програма буде позбавлена «жорсткого ядра».

Існують суттєві розбіжності у розумінні причин, що породжують характер інституційних обмежень між послідовниками традиційного інституціоналізму та представниками неінституціоналізму.

Зокрема, обмеження екзогенного характеру окреслюють визначення інституцій представниками неінституціоналізму. Виокремлюючи інституції від звичаїв, вони пояснюють інституції як різноманітні норми і правила поведінки. Напрямок пояснення вони скеровують від індивідів до інституцій, тобто онтологічний пріоритет визнається за індивідом. Передбачається наявність своєрідного «природного стану», що є вільним від інституцій, а інституції з'являються лише в результаті взаємодії між індивідуумами. Зокрема, Р.Коуз найважливішими інституціями економічної науки називає фірму і ринок, що складають «інституційну структуру економічної системи». О.Вільямсон розглядає інституції через призму середовища: «інституційне середовище – правила гри, що визначають контекст, у якому відбувається економічна діяльність» [22, с. 38]. На наш погляд, визначення інституцій представниками неінституціоналізму є обмеженими, оскільки вони не враховують цінностей конкретно-історичного типу суспільства, а отже, ігнорують еволюційний характер інституцій. Тут повністю можна погодитися з Дж.Ходжсоном, який зауважує: «Інституції – це структури, з якими індивіди як зіштовхуються, так і дають їм початок. Відповідно, інституції є одночасно і об'єктивні «зовнішні» структури, і суб'єктивні, «з голови людини», продукти людської поведінки... Усі ми народжені у світі з вже існуючими раніше інституціями, якими нагородила нас історія» [25, с. 27–28].

На нашу думку, оскільки не лише інституції обмежують інтереси індивідів, але й індивіди формують інституційні обмеження, концепція «інституції» має враховувати її екзогенний та ендогенний характер. Такий підхід до визначення «інституції» має забезпечити ціннісні та світоглядні аспекти наукового пізнання, зробити людину не лише сліпим виконавцем, а активним учасником еволюційних змін господарського життя.

Такої концепції сьогодні ще не маємо, проте найближче до її втілення знаходиться ідея «ендогенізації інституції» Д.Норта. Ідею підхопили деякі відомі вчені, зокрема О.Іншаков та Д.Фролов зауважують: «Відправний пункт формування категоріальної системи інституціональної економічної теорії – ендогенізація інституції» [6, с. 55]. З перемінним успіхом у цьому напрямку проводять дослідження такі вчені, як Р.Камерон [7, с. 33], А.Філіпенко [23, с. 67], Е.Фуруботн і Р.Ріхтер [24, с. 10], М.Аоки [27], Г.Клейнер [9, с. 414].

Пояснення інституцій Д.Нортом є складовим елементом його концепції інституцій та інституційної динаміки і може стати основою для створення цілісної інституційної парадигми. На наш погляд, Д.Норт, досліджуючи інституції у площині інституційних змін, ліквідує помилковість пояснення інституцій своїми попередниками. Він визначає інституції через поняття норми або правила, які визначають різноманітні аспекти соціально-економічної діяльності індивіда чи групи. Д.Норт підкреслює: «Інституції – це правила гри у суспільстві або, точніше, придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію в певне русло. І, як наслідок, вони структурують стимули в процесі людського

обміну – політичного, соціального чи економічного. Інституційна зміна визначає шлях, через який суспільства розвиваються в часі, і тому є ключем до розуміння історичної зміни» [15, с. 11].

На думку Д.Норта, інституції зменшують невизначеність за допомогою структурування повсякденного життя; охоплюють будь-які види обмежень, придумані для спрямування людської взаємодії. Він вважав, що необхідною передумовою створення теорії інституцій є відокремлення аналізу основних правил від стратегії гравців. Інституції впливають на функціонування економіки через дію на витрати обміну та виробництва. Разом із технологією вони визначають транзакційні й трансформаційні (виробничі) витрати [15, с. 12–14].

Інституційний підхід Д.Норта чітко розмежовує поняття інституцій і організацій. У концепції нової інституційної економічної теорії поняття «організація» вміщує політичні органи і установи, економічні структури, громадські й освітні організації. Якщо інституційні обмеження зумовлюють зародження і розвиток зазначених організацій, то вони, у свою чергу, створені для досягнення певної мети і тому є основними в процесі інституційних трансформацій.

У структурі інституцій Д.Норт виокремлює три основні складові:

- 1) неформальні обмеження (традиції, звичаї, соціальні перестороги);
- 2) формальні правила (конституції, закони, судові прецеденти, адміністративні акти);
- 3) механізми примусу, що забезпечують дотримання правил (суди, поліція тощо).

Неформальні інституції він розглядає як побічний спонтанний результат взаємодії великої кількості людей, що переслідують власні інтереси. Д.Норт підкреслює, що джерелами інституційних змін можуть бути: 1) зрушення у структурі відносних цін, що можуть бути зумовлені технічним прогресом, відкриттям нових ринків чи зростанням населення; 2) ідеологія, тобто суб'єктивні моделі, через призму яких люди сприймають навколишній світ.

Запропонований Д.Нортом поділ інституцій за рівнем формалізації на формальні і неформальні безпомилково і чітко окреслює дві великі групи інституцій. Інші критерії не мають такої чіткості й передбачають розлогі додаткові пояснення. Наприклад, поділ інституцій за критерієм ролі, яку вони відіграють в економічній системі на базові і комплементарні не відповідає чітко на запитання: чому інституція власності є базовою, а інституція економічної культури – ні?

Другим кроком нашого аналізу є з'ясування місця економічної культури як формотворчого елемента інституційного середовища господарської діяльності.

Зазначимо, що останнім часом спостерігається зближення систем категоріально-понятійного апарату соціології, економічної теорії та права у поясненні інституційної структури суспільства. Наприклад, сучасний російський антрополог А.Сусоколов визначає соціальну інституцію як «стійку систему норм, цінностей та зразків поведінки (соціальних практик), які регулюють певну сферу суспільних відносин, скеровану на задоволення потреб людини (економіку, політику, родинні стосунки, стратифікацію, духовне життя)» [19, с. 430].

Інституційна структура економіки кожної країни сформована під дією тривалої в часі економічної політики держави та спонтанного еволюційного відбору найефективніших інституцій. Найзагальніше визначення інституційної структури навів О.Вільямсон: «Це основні політичні, соціальні і правові норми, що є базою для виробництва, обміну і споживання» [21]. Найчастіше поняття «інституційна структура» ототожнюється з «інституційним середовищем» [20, с. 30–37]. Значно рідше – з інституційним порядком. Наприклад, С.Кирдіна розглядає інституційну структуру як сукупність взаємопов'язаних інститутів, називаючи її інституційною матрицею [8]. За словами Ф.Гаєка, неформальні інституції створюють «невимушений порядок» (spontaneous order), що залучає людей до усталених норм поведінки, оскільки вони запобігають матеріальним і нематеріальним втратам навіть без правових механізмів стримування. Натомість, формальні інституції – закріплені в офіційних інформаційних джерелах правила і норми поведінки, формують «узаконений порядок» (legal order), гарантом дотримання якого є держава.

Підкреслимо, що інституційна структура економіки належить до складних нелінійних систем, тому не завжди з системи можна виокремити якусь її частину чи елемент. За певних обставин окремі інституції можна вивчати лише за допомогою аналізу їх взаємодії з іншими інституціями системи. Зв'язки, взаємодія у такому разі постають єдиним джерелом інформації. Складність внутрішньої структури соціально-економічних інституцій суттєво перешкоджає отриманню щодо них вичерпної інформації, а отже, і розбудові адекватної щодо господарських обставин інституційної структури економіки.

Перші кроки на шляху теоретичного обґрунтування місця «інституційної структури» в інституційному аналізі були зроблені проф. В.Вольчиком у статті «Комплементарність та ієрархія інститутів у межах господарського порядку» (2009) [2]. Він зауважує, що часто не розмежовують поняття «інституційна структура» та «інституційне середовище». В.Вольчик розрізняє поняття «інституційна структура» з поняттями «інституційний порядок» та «інституційне середовище». Інституційне середовище, на його думку, формується за допомогою переважно неформальних інституцій, які

встановлюють регулярність взаємодії господарюючих суб'єктів. Інституційний порядок вчений вважає системним компонентом господарського порядку, а під інституційною структурою розуміє «переважно формальні інституційні обмеження, що визначають можливі організаційні форми та варіанти економічної взаємодії у тих чи інших конкретних сферах та галузях економіки» [2, с. 37].

Конкретна інституційна структура завжди складається зі сплетіння формальних правил і неформальних обмежень, специфічних для кожної культури, розділити які інколи досить складно. У нашому розумінні інституційна структура економіки є системою інституцій, яка через впорядкування повсякденного життя зменшує невизначеність взаємодії індивідів. Вона є результатом тривалого еволюційного відбору, в якому адаптація до умов зовнішнього середовища оптимізується самою структурою. Відмінною рисою економічної системи є стаціонарність, що ґрунтується на здатності підтримувати гомеостатичну рівновагу, яка встановлює динамічну відносну сталість її складу і властивостей.

Неформальні інституції значно впливають на стійкий характер поведінки суб'єктів господарювання у сфері виробництва, обміну і споживання та є основою економічної культури народу. Економічну культуру можна розуміти як груповий досвід, оскільки вона є нагромадженням досвіду як суспільства в цілому, так окремих його соціальних груп в адаптації господарської діяльності щодо соціального та природного середовища. Господарський досвід індивіда стає надбанням економічної культури суспільства лише тоді, коли він поділився ним із суспільством за допомогою спільної сигнальної системи (мови) і знайшов у ньому схвалення. Важливим аспектом економічної культури є її спадкоємність. Економічна культура має передаватися від покоління до покоління, щоб сформувати відносно стійке інституційне середовище для господарської діяльності.

Розуміння економічної культури як соціально-економічної інституції доцільно розглядати у площині поняття норми або правила, що визначають різноманітні аспекти соціально-економічної діяльності індивіда чи групи, відтворюючи важливі суспільні цінності, які покликані задовольняти основні потреби суспільства.

Основи наукового аналізу культури закладені англійським антропологом Б.Маліновським. Вчений розглядав культуру в контексті:

- а) інструментального апарату, покликаного найкращим чином задовольняти людині свої потреби;
- б) системи об'єктів, видів діяльності і настанов, кожна складова якої є засобом для досягнення мети;
- в) інтегрального цілого, усі частини якого перебувають у взаємозв'язку;
- г) формування видами діяльності, настановами і об'єктами навколо поставлених завдань інституцій та організацій;

- д) динаміки, що дозволяє відстежити різноманітні аспекти життєдіяльності [19, с. 13–14].

В площині інституційного аналізу економічних систем на першому плані такі важливі елементи культури, як цінності, правила та стереотипи поведінки. Цінності – важливі, оскільки вони визначають цілі суспільного розвитку та засоби їх досягнення. Правила поведінки, що містять норми і санкції, накладають обмеження на господарську діяльність і регулюють поведінку індивіда у соціумі, встановлюючи її певні соціальні стандарти.

Важливе місце у збереженні господарської культури належить етносу. Саме він є носієм мови, а отже бере безпосередню участь у формуванні і підтриманні економічної культури. Культура і мова виокремлюють людину з тваринного світу, а отже у сучасному світі набуває ваги організація каналів поширення мовного спілкування. Від поширення мови залежать розміри і структура суспільства, а отже і характер культурних процесів у ньому. Обмеження мовного середовища різко зменшує спадкоємність економічної культури етносу.

Зберігаючи інерційність розвитку, будь-яке суспільство прагне зберегти принципи побудови своєї культури у незмінному вигляді.

Підкреслимо важливість для економічної культури її стійкості та процесів її самостійної адаптації до суспільно-економічного середовища. Одного разу з'явившись, культура будь-якої соціальної спільноти (нації, етносу) починає відтворюватись від покоління до покоління всупереч зовнішнім, інколи достатньо потужним впливам, що дозволяє розглядати її як відносно стійку систему. Системність економічної культури передбачає наявність у ній загальносистемних властивостей: цілісності, ієрархічності та інтегративності. Оскільки економічна культура може також розглядатися як фундаментальний компонент економічної системи, то їй також притаманні особливі риси економічної системи: взаємопроникнення підсистем, кооперація між економічними суб'єктами та інституціями, динамічність, стохастичність, відкритість (замкнутість).

Висновки. Отже, програма наукових досліджень інституціоналізму потребує адаптації до нових ціннісних і світоглядних аспектів наукового пізнання, до прагнення людини брати активну участь у трансформаційних процесах суспільства.

Категорія «інституції» в «жорсткому ядрі» інституціонального аналізу має враховувати роль індивідів у формуванні інституційних обмежень, а тому запропонований Д.Нортом шлях «ендогенізації

інституцій» сприяє формуванню нової вдосконаленої програми наукових досліджень інституціоналізму, яка поєднує здобутки неінституціоналізму з традиційним інституціоналізмом.

Інституцією, яка поєднує інституційні обмеження екзогенного і ендогенного характеру щодо індивідуумів, може бути «економічна культура». Такий підхід дозволить розглядати економічну культуру як формотворчий елемент інституційного середовища в інституційній структурі економіки і як вихідний момент для проведення економічної політики через кодифікацію формальних правил поведінки індивідів.

Список використаної літератури:

1. Веблен Т. Теория праздного класса / Т.Веблен ; пер. с англ. вступ. статьи С.Г. Сорокиной ; общ. ред. В.В. Мотылева. – М. : Прогресс, 1984. – 368 с.
2. Вольчик В.В. Комплементарность и иерархия институтов в рамках хозяйственного порядка / В.В. Вольчик // Наукові праці Донецького нац. тех. у-ту / Серія: економічна. – Донецьк, ДонТУ, 2009. – Вип. 37-1. – С. 35–41.
3. Гайдай Т.В. Парадигма інституціоналізму: методологічний контекст : монографія / Т.В. Гайдай. – К. : «Київський університет», 2008. – 296 с.
4. Дементьев В.В. Институты: проблема определения понятия / В.В. Дементьев // Проблемы современной экономики и институциональная теория ; под ред. В.В. Дементьева, Р.М. Нуреева. – Донецк : ДонТУ, 2009. – С. 5–34.
5. Иншаков О.В. Экономические институты и институции: к вопросу о типологии и классификации / О.В. Иншаков. – СОЦИС, 2003. – № 9.
6. Иншаков О.В. Институція – ключ до розуміння економічних інститутів / О.В. Иншаков, Д.П. Фролов // Економічна теорія. – 2011. – № 1. – С. 52–62.
7. Камерон Р. Краткая экономическая история мира. От палеолита до наших дней / Р.Камерон. – М., 2001.
8. Кирдина С.Г. «Х- и Y-экономики: институциональный анализ» / С.Г. Кирдина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.Kirdina.ru.
9. Клейнер Г.Б. Новая институциональная экономика на пути к «сверхновой» / Г.Б. Клейнер // Российский журнал менеджмента. – 2006. – Т. 4. – № 1.
10. Липов В.В. Институциональная комплементарность социально-экономических систем : монографія / В.В. Липов. – Х. : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2011. – 484 с.
11. Лобко О.Б. Роль економічної культури в інституційному перетворенні економічних відносин / О.Б. Лобко // Вісник Полтавської держ. аграр. акад. – 2010. – № 3. – С. 195–198.
12. Лукашевич М.П. Соціологія економіки : навч. посібник / М.П. Лукашевич. – К. : Каравела, 2005. – 288 с.
13. Маслов А.О. Институційна структура та її еволюція у творчості Дугласа Норта / А.О. Маслов // Формування ринкової економіки : зб наук. праць / Спец. вип. Проблеми сучасної економіки та інституціональна теорія. – К. : КНЕУ, 2010 – С. 80–91.
14. Норт Дуглас Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Дуглас Норт ; пер. с англ. А.Н. Нестеренко ; пред. и науч. ред. Б.З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.
15. Норт Дуглас Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / Дуглас Норт ; пер. з англ. І.Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
16. Пилипенко Г.М. Институціональні чинники співвідношення державної та ринкової координації економічної діяльності : монографія / Г.М. Пилипенко. – Д. : Нац. гір. ун-т, 2012. – 293 с.
17. Піратовський Г.Л. Економічна культура як об'єкт наукових досліджень / Г.Л. Піратовський // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12 (90). – С. 27–32.
18. Сур'як А.В. Основи економічної культури : навч. посібник / А.В. Сур'як. – К. : Кондор, 2004. – 256 с.
19. Сусоколов А.А. Культура и обмен: Введение в экономическую антропологию / А.А. Сусоколов. – М. : SPSL-«Русская панорама», 2006. – 446 с.
20. Ткач А.А. Институціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія : навч. посібник / А.А. Ткач. – К. : ЦУЛ, 2007. – 304 с.
21. Уильямсон О. Частная собственность и рынок капитала / О.Уильямсон. – ЭКО, 1993. – № 5 [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://ie.boom.ru/lectures/lectures10.htm>.
22. Уильямсон О. Экономические институты капитализма / О.Уильямсон. – СПб. : Лениздат, 1996.
23. Филипенко А.С. Экономическое развитие: цивилизационный поход / А.С. Филипенко. – М., 2002.

24. Фуруботи Э.Г. Институты и экономическая теория: достижения новой институциональной экономической теории / Э.Г. Фуруботи, Р.Рихтер. – СПб., 2005.
25. Ходжсон Дж.М. Скрытые механизмы убеждения: институты и индивиды в экономической теории / Дж.М. Ходжсон // Terra economicus : сб. стат. рос. и зарубеж. экономистов нач. XXI века. – М. : Наука-Спектр, 2008.
26. Эггертссон Т. Экономическое поведение и институты / Т.Эггертссон. – М. : Дело, 2001.
27. Aoki M. Indigenizing institutions and institutional changes / M.Aoki // Journal of Institutional Economics. – 2007. – Vol. 3. – № 1.

УЩАПОВСЬКИЙ Юрій Володимирович – кандидат економічних наук, доцент Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– проблеми історії економічної думки України;

– методологічні аспекти інституційного аналізу економічних систем.

Тел.: (095)685-00-67.

E-mail: ushch@i.ua.

Стаття надійшла до редакції 09.01.2015.